

توسعه فردی و تحول سازمانی

شناسایی ابعاد الگوی برنامه درسی دفاع مقدس در آموزش عالی

شیوه استاندارد: حکم‌آبادی، مهدی، پوشنه، کامبیز، و

مهدی حکم‌آبادی^۱، کامبیز پوشنه^۲، عباس خورشیدی^۳

خورشیدی، عباس. (۱۴۰۳). شناسایی ابعاد الگوی برنامه

درسی دفاع مقدس در آموزش عالی. توسعه فردی و تحول

سازمانی، ۲(۱)، ۲۷۳-۲۵۷.

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم تربیتی و مشاوره، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. دانشیار، گروه علوم تربیتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳. استاد، گروه علوم تربیتی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: poushaneh@hotmail.com

چکیده

تاریخ چاپ: ۱۰ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۳ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ بازنگری: ۲۴ اردیبهشت ۱۴۰۳

تاریخ ارسال: ۲۳ اسفند ۱۴۰۲

هدف این پژوهش، شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های الگوی برنامه درسی دفاع مقدس در آموزش عالی بر اساس تحلیل ادراکات و تجربیات متخصصان این حوزه است. پژوهش حاضر به روش کیفی و با رویکرد پدیدارشناسی انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۲ نفر از متخصصان حوزه دفاع مقدس و برنامه‌ریزی درسی گردآوری شد. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و از نوع نمونه‌گیری همگون انجام گرفت و مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع داده ادامه یافت. داده‌های گردآوری شده طی فرایند کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل و در نهایت در قالب الگوی مفهومی یکپارچه سازمان‌دهی شد. نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که پدیده محوری الگوی برنامه درسی دفاع مقدس «انتقال مفاهیم و فرهنگ دفاع مقدس» است که در تعامل با شرایط علی شامل ملی‌گرایی و هویت ملی، شرایط زمینه‌ای شامل نقش اقشار مختلف در دفاع مقدس، و شرایط مداخله‌گر شامل ارزش‌های مذهبی، اجتماعی و حمایت‌های مردمی تبیین می‌شود. راهبردهای آموزشی مؤثر شامل تبیین فرهنگ مقاومت، بهره‌گیری از روایت‌های تحلیلی، استفاده از فناوری‌های نوین و تقویت توانمندی مدرسین شناسایی شد. پیامدهای اجرای الگوی پیشنهادی شامل تقویت هویت ملی، ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی و افزایش انسجام فرهنگی و سیاسی است. الگوی ارائه شده نشان می‌دهد که برنامه درسی دفاع مقدس باید ماهیتی چندبعدی، تحلیلی، ارزش‌محور و مبتنی بر تجربه داشته باشد و به گونه‌ای طراحی شود که علاوه بر انتقال دانش تاریخی، نقش مؤثری در هویت‌سازی و تقویت توانمندی‌های تحلیلی و اجتماعی دانشجویان ایفا کند.

کلیدواژگان: برنامه درسی، دفاع مقدس، آموزش عالی، پدیدارشناسی، الگوی برنامه درسی

این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت
دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0)

Personal Development and Organizational Transformation

Identifying the Dimensions of the Sacred Defense Curriculum Model in Higher Education

Mahdi Hokmabadi¹, Kambiz Poushaneh^{2*}, Abbas Khorshidi³

1. PhD Student, Department of Education and Counseling, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2. Associate Professor, Department of Education, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

3. Professor, Department of Educational Sciences, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

*Corresponding Author's Email: poushaneh@hotmail.com

How to cite: Hokmabadi, M., Poushaneh, K., & Khorshidi, A. (2024). Identifying the Dimensions of the Sacred Defense Curriculum Model in Higher Education. *Personal Development and Organizational Transformation*, 2(1), 253-271.

Abstract

The objective of this study was to identify the dimensions and components of a comprehensive curriculum model for the Sacred Defense course in higher education. This qualitative study was conducted using a phenomenological approach. Data were collected through semi-structured interviews with 12 experts in Sacred Defense studies and curriculum design. Participants were selected through purposive homogeneous sampling, and interviews continued until data saturation was achieved. Data were analyzed through open, axial, and selective coding, leading to the development of an integrated conceptual model. The analysis revealed that the core phenomenon of the curriculum model is the "transmission of Sacred Defense concepts and culture," explained through causal conditions such as national identity, contextual factors such as societal participation during the war, and intervening conditions such as religious and social values. Effective educational strategies included analytical narrative approaches, incorporation of modern technologies, and enhancing instructor competencies. The model's outcomes indicated increased national identity, strengthened social responsibility, and enhanced cultural and political cohesion among learners. The proposed model demonstrates that the Sacred Defense curriculum must be multidimensional, analytical, value-oriented, and experience-based, aiming not only to transmit historical knowledge but also to strengthen identity formation and enhance students' analytical and social capacities.

Keywords: Curriculum, Sacred Defense, Higher Education, Phenomenology, Curriculum Model

Submit Date: 13 March 2024

Revise Date: 13 May 2024

Accept Date: 24 May 2024

Publish Date: 31 May 2024

© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

مقدمه

تحولات نظام آموزشی در دهه‌های اخیر نشان داده است که برنامه‌های درسی دیگر نمی‌توانند صرفاً به انتقال دانش نظری اکتفا کنند، بلکه لازم است به گونه‌ای طراحی شوند که ضمن پاسخ‌گویی به نیازهای دانشجویان، به شکل‌گیری هویت فردی، اجتماعی، شغلی و فرهنگی آنان نیز کمک نمایند. یکی از حوزه‌هایی که در نظام آموزش عالی ایران نیازمند طراحی برنامه درسی منسجم، علمی و ساختاریافته است، درس «دفاع مقدس» است؛ درسی که نه تنها بخشی از تاریخ معاصر کشور را نمایندگی می‌کند، بلکه حامل مجموعه‌ای از ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی، تربیتی، اعتقادی و هویتی است که نقش مهمی در فهم نسل‌های جدید از تحولات اجتماعی و امنیتی کشور دارد. تحولات جهانی آموزش عالی نیز بر اهمیت بازنگری در برنامه‌های درسی و حرکت به سوی طراحی مبتنی بر شایستگی‌ها، تجارب زیسته و نیازهای واقعی دانشجویان تأکید کرده‌اند. پژوهش‌های بین‌المللی بیانگر آن است که برنامه‌های درسی باید دارای انسجام مفهومی، جهت‌گیری آینده‌محور و پاسخ‌گویی به نیازهای حرفه‌ای و اجتماعی باشند، و صرف ارائه محتوا کافی نیست (Tong, 2024). در همین راستا، تیریوس و وایلند تأکید می‌کنند که آموزش عالی برای تربیت نسل توانمند و سازگار با دنیای پیچیده امروز نیازمند طراحی و اصلاح مستمر برنامه‌های درسی است تا بتواند مهارت‌های حرفه‌ای، تفکر انتقادی و نوآوری را تقویت کند (Tiberius & Weyland, 2024). این نگاه کلان، ضرورت بازطراحی برنامه درسی دفاع مقدس را برجسته می‌سازد، زیرا این درس نیز باید به گونه‌ای طراحی شود که بتواند علاوه بر انتقال دانش تاریخی و فرهنگی، مهارت‌های تحلیلی، هویتی و ارزشی مورد نیاز دانشجویان را توسعه دهد.

پژوهش‌های داخلی نیز بر ضرورت بازنگری و ارتقای برنامه‌ریزی درسی در حوزه‌های مختلف تأکید کرده‌اند. شریعتی و همکاران در پژوهش خود بر ضرورت توجه به عدالت آموزشی در طراحی برنامه‌های نوین، به ویژه در بسترهای غیرحضوری تأکید می‌کنند (Shariati et al., 2024). در حوزه آموزش مهارتی، اوباجه نشان می‌دهد که بهره‌گیری از «برنامه درسی پنهان» می‌تواند نقش مهمی در شکل‌دهی به هویت حرفه‌ای و نگرش‌های کارآفرینانه دانشجویان داشته باشد (Obaje, 2024). چنین یافته‌هایی اهمیت توجه به ابعاد غیررسمی، نگرشی و ارزشی درس دفاع مقدس را افزایش می‌دهد.

در فضای آموزش عالی ایران، طراحی برنامه‌های درسی جدید، به‌ویژه در حوزه‌های فرهنگی و هویتی، نیازمند الگوهای بومی، علمی و مبتنی بر تجربه است. پژوهش کافشچیان مقدم و همکاران که به طراحی الگوی برنامه درسی حقوق شهروندی پرداخته‌اند، نشان می‌دهد مدل‌های برنامه درسی باید از انسجام در عناصر هدف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی برخوردار باشند و به نیازهای بومی آموزشی پاسخ دهند (Kafshchian Moghadam et al., 2024). این نگاه در حوزه درس دفاع مقدس نیز اهمیت دارد، زیرا این درس بیش از بسیاری از دروس در پیوند مستقیم با هویت ملی و ارزش‌های اجتماعی قرار دارد.

در همین راستا، پژوهش‌هایی مانند پژوهش حسینی درباره نقش برنامه‌ریزی درسی در تحقق توسعه پایدار در آموزش عالی تأکید می‌کنند که برنامه‌های درسی دانشگاهی باید با نیازهای جامعه همسو، هدفمند و دارای توانمندی اثرگذاری اجتماعی باشند (Hosseini, 2024). همچنین در سطح جهانی، هایم و همکاران نشان می‌دهند که بخشی از چالش‌های آموزشی ناشی از «برنامه درسی پنهان» است و طراحی مدل‌های انعطاف‌پذیر می‌تواند به کاهش اثرات منفی و افزایش انسجام تربیتی بینجامد (Heim et al., 2024). این امر در درس دفاع مقدس نیز قابل توجه است، زیرا بسیاری از مفاهیم ارزشی و هویتی این درس از طریق لایه‌های ضمنی، تجربه‌محور و تعاملی منتقل می‌شود.

از سوی دیگر، پژوهش‌های حوزه آموزش عالی نشان می‌دهند که دانشجویان و جامعه امروز انتظارات جدیدی از برنامه‌های درسی دارند. مطالعات گلابچی و همکاران درباره طراحی مدل ارائه خدمات آموزشی تأکید می‌کند که نیازهای مخاطبان باید در مرکز طراحی برنامه درسی قرار گیرد و رضایت‌مندی، جذابیت و کاربردی بودن برنامه‌ها معیار اصلی ارزیابی هستند (Golabchi et al., 2024). این نکته در طراحی برنامه درسی دفاع مقدس اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا اگر این درس نتواند با زبانی جذاب، علمی و متناسب با نیاز نسل جدید ارائه شود، کارآمدی و اثرگذاری آن به شدت کاهش می‌یابد.

بیرون از زمینه ایران، تحقیقات نشان می‌دهند که برنامه درسی باید توانمندی‌محور، اشتغال‌محور و مهارت‌زا باشد. بگریان‌فر در پژوهش خود شاخص‌های توانمندسازی برنامه‌های درسی را برای افزایش قابلیت اشتغال‌پذیری معرفی می‌کند و نشان می‌دهد که برنامه‌های درسی باید دربردارنده مهارت‌های تفکر انتقادی، همکاری و حل مسئله باشند (Bagherianfar, 2024). اگرچه درس دفاع مقدس ماهیت فرهنگی و تاریخی دارد، اما می‌تواند در تقویت بسیاری از این مهارت‌ها، از جمله تحلیل شرایط بحران، مدیریت استراتژیک، تفکر تاریخی و هویت‌سازی اجتماعی نقش داشته باشد.

در حوزه ارزشیابی برنامه‌های درسی، وانگ با استفاده از الگوریتم‌های نوین نشان می‌دهد که ارزیابی مؤثر برنامه‌های درسی باید بر مبنای داده‌محوری، تحلیل عملکرد و بررسی چندبعدی کیفیت اجرا باشد (Wang, 2023). این امر تأکید می‌کند که برنامه درسی دفاع مقدس نیز باید از مرحله طراحی تا اجرا مورد ارزیابی دقیق و مبتنی بر معیارهای علمی قرار گیرد.

در زمینه دیدگاه دانشجویان نسبت به برنامه‌های درسی، سومانتری نشان می‌دهد که ادراک یادگیرندگان از نحوه اجرای برنامه درسی نقش تعیین‌کننده‌ای در موفقیت آن ایفا می‌کند (Sumantri, 2023). این یافته قابل تعمیم به درس دفاع مقدس است، زیرا ایجاد نگرش مثبت نسبت به این درس نیازمند کیفیت تدریس، تناسب محتوا و توانمندی مدرسین است.

نوریزاده و زین‌آبادی در پژوهش خود نشان می‌دهند که طراحی آموزشی باید مبتنی بر انعطاف‌پذیری، فناوری، تلفیق روش‌ها و سازگاری با نیازهای یادگیرندگان باشد (Nourizadeh & Zeinabadi, 2023). در شرایطی که نسل جدید یادگیرندگان در فضای دیجیتال رشد کرده‌اند، برنامه درسی دفاع مقدس نمی‌تواند محدود به شیوه‌های سنتی باشد و باید از ظرفیت فضای مجازی، روایت‌های تصویری، ابزارهای تعاملی و روش‌های چندرسانه‌ای استفاده کند.

از منظر توسعه پایدار در آموزش عالی، میر ارحیمی و همکاران تأکید می‌کنند که برنامه‌های درسی باید در پیوند با نیازهای راهبردی جامعه طراحی شوند و نقش دانشگاه‌ها در انتقال ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی اهمیت ویژه‌ای دارد (Mirerahimi et al., 2023). درس دفاع مقدس نیز حامل پیام‌ها و ارزش‌هایی است که به شکل‌گیری هویت اجتماعی نسل جدید، تقویت انسجام ملی، و پایداری فرهنگی کمک می‌کند.

یکی دیگر از ابعاد مهم در طراحی برنامه‌های درسی، نگاه تلفیقی و چندلایه به عناصر برنامه درسی است. بزّی و همکاران در طراحی الگوی برنامه درسی محیط‌زیست در آموزش عالی نشان می‌دهند که برنامه‌های درسی باید بر اساس رویکردهای نظری معتبر سازمان‌دهی شوند و انسجام میان هدف‌ها، محتوا، فعالیت‌های یادگیری و ارزشیابی از اهمیت بالایی برخوردار است (Bezi et al., 2024). چنین وحدتی در درس دفاع مقدس نیز ضروری است، زیرا این درس به‌طور همزمان دارای ابعاد معرفتی، ارزشی، تاریخی، اخلاقی، هویتی و اجتماعی است و طراحی آن نیازمند یک الگوی جامع و ساختاریافته است.

به‌طور مشابه، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که طراحی برنامه درسی کارآمد نه تنها باید بر محتوا و روش تدریس تمرکز کند، بلکه باید به نقش مدرس، تجربه‌های یادگیرندگان و محیط اجرا نیز توجه داشته باشد. به عنوان نمونه، تانگ نشان می‌دهد که برنامه‌های درسی اشتغال‌محور زمانی موفق هستند که بر شایستگی‌های واقعی مبتنی باشند و بتوانند مهارت‌های کلیدی دانشجویان را ارتقا دهند (Tong, 2024). این رویکرد می‌تواند در درس دفاع مقدس نیز به‌صورت تطبیقی مورد استفاده قرار گیرد، به‌ویژه در زمینه ارتقای تحلیل، تفکر استراتژیک، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تقویت هویت ملی.

از سوی دیگر، تحلیل الگوهای طراحی برنامه درسی در حوزه‌های گوناگون نشان می‌دهد که بازطراحی برنامه‌های درسی نیازمند پژوهش‌های عمیق کیفی و مبتنی بر تجربه است. زیرا هر درس، بسته به ماهیت موضوعی و هویتی خود، باید از طریق مشارکت خبرگان و تحلیل تجربه‌های زیسته طراحی شود. درس دفاع مقدس نیز از این قاعده مستثنا نیست و طراحی مدل برنامه درسی آن نیازمند استخراج روایت‌ها، تجربه‌ها و تحلیل‌های متخصصان حوزه دفاع مقدس، تربیت، تاریخ و علوم انسانی است. با توجه به این زمینه‌ها، می‌توان گفت که طراحی الگوی برنامه درسی دفاع مقدس یک ضرورت آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و هویتی است که علاوه بر حفظ میراث دفاع مقدس، قابلیت‌های تربیتی، تحلیل‌گری و هویت‌سازی دانشجویان را نیز تقویت می‌کند. از این‌رو پژوهش حاضر به دنبال طراحی الگوی علمی، جامع و مبتنی بر پژوهش برای برنامه درسی دفاع مقدس در آموزش عالی است. هدف این مطالعه شناسایی ابعاد الگوی برنامه درسی دفاع مقدس در آموزش عالی است.

روش‌شناسی

در این پژوهش از رویکرد کیفی با تمرکز بر روش پدیدارشناسی استفاده شد؛ رویکردی که امکان فهم عمیق تجربه‌های زیسته و ادراکات ذهنی متخصصان را درباره پدیده آموزش در درس دفاع مقدس در آموزش عالی فراهم می‌سازد. انتخاب پدیدارشناسی به این دلیل انجام شد که هدف اصلی پژوهش، کشف چگونگی تجربه، تفسیر و معنادهی متخصصان به درس دفاع مقدس و جایگاه آن در تعلیم و تربیت دانشگاهی بود. در این رویکرد، تجربه‌های مستقیم و روایت‌های شخصی مشارکت‌کنندگان به منزله منبع داده‌ای غنی تلقی می‌شود و پژوهشگر می‌تواند از طریق مصاحبه‌های عمیق فردی، به لایه‌های پنهان ادراک، معنا و برداشت‌های آنان از چیستی، ضرورت، نقش تربیتی و پیامدهای آموزشی این درس دست یابد. مصاحبه‌ها این امکان را فراهم کردند که مشارکت‌کنندگان برداشت‌های خود را از چالش‌های تدریس، شیوه‌های انتقال مفاهیم ارزشی، تجارب موفق، دغدغه‌ها و پیامدهای یادگیری درس دفاع مقدس بیان کنند و بدین ترتیب، تصویری واقع‌گرایانه و مبتنی بر تجربه از وضعیت موجود ارائه دهند.

جامعه کیفی این پژوهش شامل متخصصان و صاحب‌نظران حوزه دفاع مقدس و نیز اعضای هیات علمی آشنا با مباحث برنامه‌درسی این درس در دانشگاه‌هایی بود که درس دفاع مقدس در آنها ارائه می‌شود. مشارکت‌کنندگان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ انتخاب شدند و در مجموع ۱۲ نفر به‌عنوان نمونه نهایی مورد مصاحبه قرار گرفتند. روش نمونه‌گیری، هدفمند و از نوع نمونه‌گیری همگون بود؛ به این معنا که افراد انتخاب‌شده ویژگی‌های حرفه‌ای مشابهی داشتند و از تجربه قابل توجه در تدریس، پژوهش یا طراحی محتوای مرتبط با دفاع مقدس برخوردار بودند. نمونه‌گیری هدفمند بر این اساس انجام شد که پژوهشگر به‌طور آگاهانه افرادی را برگزیند که بیشترین توانایی را در ارائه اطلاعات معتبر و مرتبط دارند و می‌توانند پاسخ‌گوی نیازهای پژوهش باشند. ویژگی‌هایی مانند سابقه فعالیت علمی در حوزه دفاع مقدس، تجربه تدریس یا طراحی برنامه درسی، و آشنایی با مبانی معرفتی و ارزشی این درس از ملاک‌های کلیدی انتخاب مشارکت‌کنندگان بود. فرایند نمونه‌گیری

تا رسیدن به اشباع داده پیش رفت؛ یعنی زمانی که مصاحبه‌های جدید هیچ مفهوم تازه‌ای به یافته‌ها اضافه نمی‌کردند. در نهایت، دوازده متخصص از حوزه دفاع مقدس و برنامه‌درسی به‌عنوان مشارکت‌کنندگان نهایی انتخاب شدند و هدف از انجام مصاحبه با آنان، دستیابی به معیارها، ویژگی‌ها، ساختارها، مؤلفه‌ها و ابعاد برنامه‌درسی درس دفاع مقدس بر اساس روایت زیسته و تحلیل‌های آنان بود.

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته عمیق بود که امکان تعامل دوسویه میان پژوهشگر و مشارکت‌کننده را فراهم می‌کرد. این ابزار به پژوهشگر اجازه داد تا پرسش‌های اصلی پیرامون ماهیت درس دفاع مقدس، ضرورت‌ها، کارکردها، چالش‌ها، تجارب تدریس، روش‌های انتقال مفاهیم و برداشت‌های ارزشی مشارکت‌کنندگان را مطرح کند و در عین حال به‌صورت انعطاف‌پذیر، پیگیری سؤالات تکمیلی را برای روشن شدن لایه‌های عمیق‌تر معنا انجام دهد. مصاحبه‌ها در محیطی آرام و مناسب و در زمانی متناسب با شرایط مشارکت‌کنندگان انجام شد و هر مصاحبه تا زمانی ادامه یافت که داده‌های غنی و مرتبط برای تحلیل به‌دست آید. تمامی مصاحبه‌ها با اجازه مشارکت‌کنندگان ضبط و سپس به‌صورت کامل پیاده‌سازی شد تا امکان استخراج دقیق مفاهیم، معناها و تجارب آنان فراهم شود. فرآیند مصاحبه به‌گونه‌ای طراحی شد که مشارکت‌کنندگان بتوانند بدون محدودیت‌های ساختاری، آزادانه روایت‌های خود را درباره درس دفاع مقدس بیان کنند و از تجربه‌های زیسته، مشاهدات و تحلیل‌های خویش سخن بگویند.

پس از پایان فرایند گردآوری داده‌ها، تحلیل کیفی داده‌ها با استفاده از روش کدگذاری سه‌مرحله‌ای انجام شد. نخست، برای هر مصاحبه یک خلاصه تفسیری تهیه شد تا پژوهشگر بتواند به فهم مقدماتی معناهای مستتر در روایت مشارکت‌کنندگان دست یابد. در ادامه، فرایند کدگذاری باز اجرا شد و مفاهیم اولیه از میان عبارات و مضامین برجسته‌شده استخراج گردید. سپس مرحله کدگذاری محوری انجام شد؛ مرحله‌ای که در آن مفاهیم اولیه حول محور مقوله‌های اصلی سازمان‌دهی و طبقه‌بندی شدند. این فرایند کمک کرد تا ویژگی‌ها، ابعاد و ارتباطات میان مقوله‌ها آشکار شود و انسجام مفهومی میان آن‌ها برقرار گردد. در گام نهایی، کدگذاری انتخابی انجام شد؛ مرحله‌ای که در آن مقوله‌های اصلی یکپارچه شدند و چارچوب نظری اولیه پژوهش شکل گرفت. هدف از این مرحله، دستیابی به یک طرح نظری منسجم درباره ابعاد برنامه درسی دفاع مقدس بر اساس مفاهیم برآمده از تحلیل مصاحبه‌ها بود. نتیجه نهایی این مراحل، تدوین مدلی مفهومی از ابعاد، ساختار و مؤلفه‌های برنامه‌درسی درس دفاع مقدس در آموزش عالی بود که بر پایه روایت‌های زیسته متخصصان و تحلیل عمیق داده‌های کیفی شکل گرفت.

یافته‌ها

ترکیب جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان این پژوهش شامل ۱۲ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران حوزه دفاع مقدس و برنامه‌درسی در آموزش عالی بود که همگی دارای مدرک دکترا و سابقه فعالیت حرفه‌ای قابل‌توجهی بودند. میانگین سنی آنان در بازه ۴۳ تا ۶۰ سال قرار داشت و سابقه فعالیت تخصصی آنان بین ۱۹ تا ۳۳ سال بود که نشان‌دهنده عمق تجربه و شناخت آنان نسبت به موضوع پژوهش است. محل فعالیت مشارکت‌کنندگان متنوع بوده و شامل اعضای هیئت علمی دانشگاه، پژوهشگران دفاع مقدس، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، مرکز تحقیقات نشر آثار دفاع مقدس، سازمان تحقیقات آموزش و ترویج پژوهش‌های دفاع مقدس، قرارگاه خاتم‌الانبیا و سایر نهادهای وابسته به نیروهای مسلح می‌شد. از نظر وابستگی سازمانی، مشارکت‌کنندگان در دو مجموعه ارتش و سپاه خدمت کرده بودند که این تنوع امکان مشاهده دیدگاه‌های چندبعدی و غنی را فراهم ساخت. مدت حضور آنان در جبهه نیز بین ۴ تا ۸ سال بود که نشان‌دهنده تجربه میدانی عمیق آنان از دفاع مقدس و تأثیر مستقیم آن بر تحلیل‌ها و روایت‌هایشان است. تمامی مصاحبه‌شوندگان با کدهای اختصاصی م ۱ تا م ۱۲ شناخته شدند تا اصول محرمانگی و رعایت اخلاق پژوهش حفظ شود.

جدول ۱. مرحله کدگذاری باز

طبقه	مقوله	مفاهیم
انتقال مفاهیم و فرهنگ مقدس	اصول انتخاب محتوا	ضرورت صلاحیت حرفه‌ای در تدوین محتوای درسی، کیفیت علمی و جذابیت ساختاری محتوا، تقویت انگیزش و پذیرش درونی مدرسین، واقع‌گرایی و صداقت در روایت دفاع مقدس، تبیین زمینه‌های تاریخی و تحلیلی جنگ، تحلیل فرایند جنگ و مدیریت بحران، نمایش ابعاد فاجعه‌بار تجاوز دشمن، بازنمایی آثار، پیامدها و دستاوردهای مقاومت، جامع‌نگری و پرهیز از نگاه گروه‌محور، انتقال مفاهیم ارزشی و مقاومتی
انتقال مفاهیم و فرهنگ مقدس	اصول سازماندهی ارائه درس	ادغام درس دفاع مقدس در ساختار آموزشی دانشگاهی، فراگیر بودن و تطبیق با سطوح مختلف آموزشی، تدریج و پیشرفت در انتقال مفاهیم، تنوع مخاطبان، تنوع‌بخشی محتوایی، استفاده از قالب‌های متنوع آموزشی، تخصصی‌سازی محتوا بر اساس رشته‌ها، یکپارچگی منابع، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، تطبیق محتوا با نیازهای تخصصی، برنامه‌ریزی هدفمند، تعادل بین آموزش عمومی و تخصصی، الزام آموزشی و اهمیت درس، شخصی‌سازی یادگیری، تقویت جایگاه درس
انتقال مفاهیم و فرهنگ مقدس	رویکرد انتقال مفاهیم	استفاده از روش‌های مختصر و مؤثر، برجسته‌سازی فداکاری‌ها، تأکید بر ارزش‌های دینی و وفاداری به رهبری، تشویق پژوهش‌محوری، ارائه دانش تخصصی و مستدل، پرهیز از خاطره‌گویی صرف، صداقت و شفافیت، آموزش تفصیلی مفاهیم مقاومت، استفاده از روش تحلیلی و پژوهش‌محور، بهره‌گیری از مدرسین توانمند، تأکید بر جنبه‌های تربیتی، ترغیب مطالعات علمی، نقش محوری مدرس، توجه به ابعاد انسانی جنگ، بهره‌مندی از فناوری‌های نوین، استفاده از ابزارهای تصویری، فضاسازی آموزشی، فراهم‌سازی زمینه روانی پذیرش مفاهیم، اجتناب از روایت‌های طولانی، تربیت مدرسین جوان، بهره‌مندی از تجربیات رزمی، تعامل مؤثر با دانشجویان، برنامه‌ریزی ساختاریافته، تأکید بر اهمیت دانش و فناوری، تحلیل عوامل موفقیت و شکست
انتقال مفاهیم و فرهنگ مقدس	توانمندی مدرس	تخصص و مهارت همراه تجربه عملی، پرهیز از سخنوری سطحی، ضرورت تخصص علمی، نیاز به محتوای مستدل، بهره‌مندی از تجارب واقعی، تطبیق روش تدریس با مخاطب، مهارت بیان جذاب، تدریس مبتنی بر استدلال، ترکیب دانش و مهارت، پشتوانه تجربی جنگ، ایجاد فضای اعتماد، تشویق یادگیری فعال، ایجاد فضای کلاس تأثیرگذار، اهمیت ظاهر مدرس، بیان روشن و گویا، برنامه‌ریزی منظم، باور عمیق به ارزش‌ها، پایبندی به مقاومت، دانش جامع دفاع مقدس، توانایی اقناع مخاطب، ترکیب ایمان و تخصص، رویکرد منطقی به جای احساسی
انتقال مفاهیم و فرهنگ مقدس	اصول انتخاب مدرس	انتخاب مدرسین دارای تخصص دانشگاهی، تلفیق تجربه عملی و دانش، استفاده از افراد دارای سابقه حضور در جنگ، آموزش و آماده‌سازی مدرسین، تربیت مدرسین جوان، ارتقای مستمر مهارت‌ها، رعایت استانداردها و تأیید صلاحیت آموزشی
نقش مختلف	نقش زنان	حمایت و ترغیب خانوادگی، کارهای پشتیبانی، تأمین نیازهای خوراکی، نقش حمایتی مستقیم، امور بهداشتی و نظافتی، سازماندهی منابع، مقاومت و پایداری خانوادگی، افتخار به فداکاری
نقش مختلف	نقش اقلیت‌ها	مراقبت‌های درمانی تخصصی، مهارت‌های فنی و مهندسی، نوآوری جوانان، دانش فنی برای حل مسائل جنگ، مشارکت در بسیج، نگهداری تجهیزات، حمایت مادی و روانی
نقش مختلف	ارتش	تحمل سختی‌های قبل انقلاب، نقش در پیروزی انقلاب، حمایت از اهداف انقلابی، پشتیبانی لجستیکی، نقش نیروی هوایی و دریایی، استمرار نقش امنیتی، همکاری یگان‌ها، فروتنی، انجام وظایف بدون توقع، تأمین تجهیزات نظامی
ارزش‌های دفاع مقدس	انگیزه‌های مذهبی و معنوی	باور به حمایت الهی، آمادگی فداکاری، نقش رهبری، پایبندی دینی، حمایت اهل‌بیت، ایمان به‌عنوان محرک مقاومت، مبارزه بر اساس فرمان دینی، تعهد به آموزه‌های دینی، نقش عبادت، تلاش در مسیر دفاع
ارزش‌های دفاع مقدس	ارزش‌های اجتماعی	مسئولیت‌پذیری اجتماعی، تلاش برای پیشرفت، اثر محیط فرهنگی، نقش الگوهای ایثارگر، نقش همسالان
حمایت اجتماعی	حمایت مادی	مشارکت مالی مردم، تأمین نیازها توسط خانواده‌ها، سازماندهی منابع، اهدای دارایی‌ها، جمع‌آوری کمک‌ها، مشارکت اقتصادی، حرکت‌های خیریه، خدمات بلاعوض، فداکاری اقتصادی زنان، حمایت مالی مستقیم، تأمین کالاها، اهدای مستمر
حمایت اجتماعی	حمایت معنوی	مراسم معنوی، حمایت عاطفی، احترام جامعه، مشارکت نمادین، تقویت روحیه، پشتیبانی مردمی، حضور مردم در حمایت‌ها، نقش معنوی گسترده، باور اجتماعی به ایثار، همراهی مردم با جنگ، ایمان به توان نیروهای مسلح
ملی‌گرایی جوانان	دفاع از ارزش‌های ملی	حفظ تمامیت ارضی، عشق به میهن، ایستادگی در برابر تهدید، پیوند عاطفی با هویت ملی، مسئولیت‌پذیری ملی، تعهد به ارزش‌های کشور، وابستگی هویتی، دفاع به‌عنوان وظیفه اخلاقی، انسجام ملی
حفظ روحیه مقاومت	تبیین فرهنگ مقاومت	قرار دادن مقاومت در منابع آموزشی، تعریف علمی مقاومت، گسترش آموزش مقاومت، تأکید بر جایگاه مقاومت، تبلیغ مقاومت در رسانه‌ها، معرفی شهدا، بازنمایی تصویری مقاومت، هویت‌سازی نسل جدید، تأکید بر مقابله با تجاوز، روایت‌های تاریخی مقاومت، معرفی مقاومت پس از انقلاب، تبیین ضرورت مقاومت
حفظ روحیه مقاومت	مقاومت در میدان	ایستادگی عملیاتی، نقش ارتش در محورهای مقاومت، مأموریت‌های برون‌مرزی، مقابله با سلطه‌طلبی جهانی، تقویت آمادگی رزمی، نمایش اقتدار ملی، اعتماد به توان داخلی
تبعات و پیامدها	پیامدهای اجتماعی	مسئولیت‌پذیری اجتماعی، الگوسازی برای بحران‌ها، توان مقابله با شرایط سخت، انتقال تجربیات به نسل بعد، انسجام اجتماعی، ارج‌گذاری به مشارکت مردم، افزایش التزام به قانون، پیوند عاطفی با فرهنگ ایثار
تبعات و پیامدها	پیامدهای فرهنگی	افزایش هوشیاری فرهنگی، شکل‌گیری نگرش مقاومتی، انگیزه ایثار، تعهد فرهنگی به بازنمایی صحیح، جلوگیری از تحریف، نهادینه‌سازی فرهنگ شهید
تبعات و پیامدها	پیامدهای سیاسی	مشارکت سیاسی در بحران، افزایش اعتماد به حاکمیت، تقویت بازدارندگی ملی، هم‌افزایی سیاسی، همبستگی اقوام، درونی‌سازی امنیت، حمایت مردمی، مشارکت نسل جوان، پشتیبانی از نهادهای انقلابی

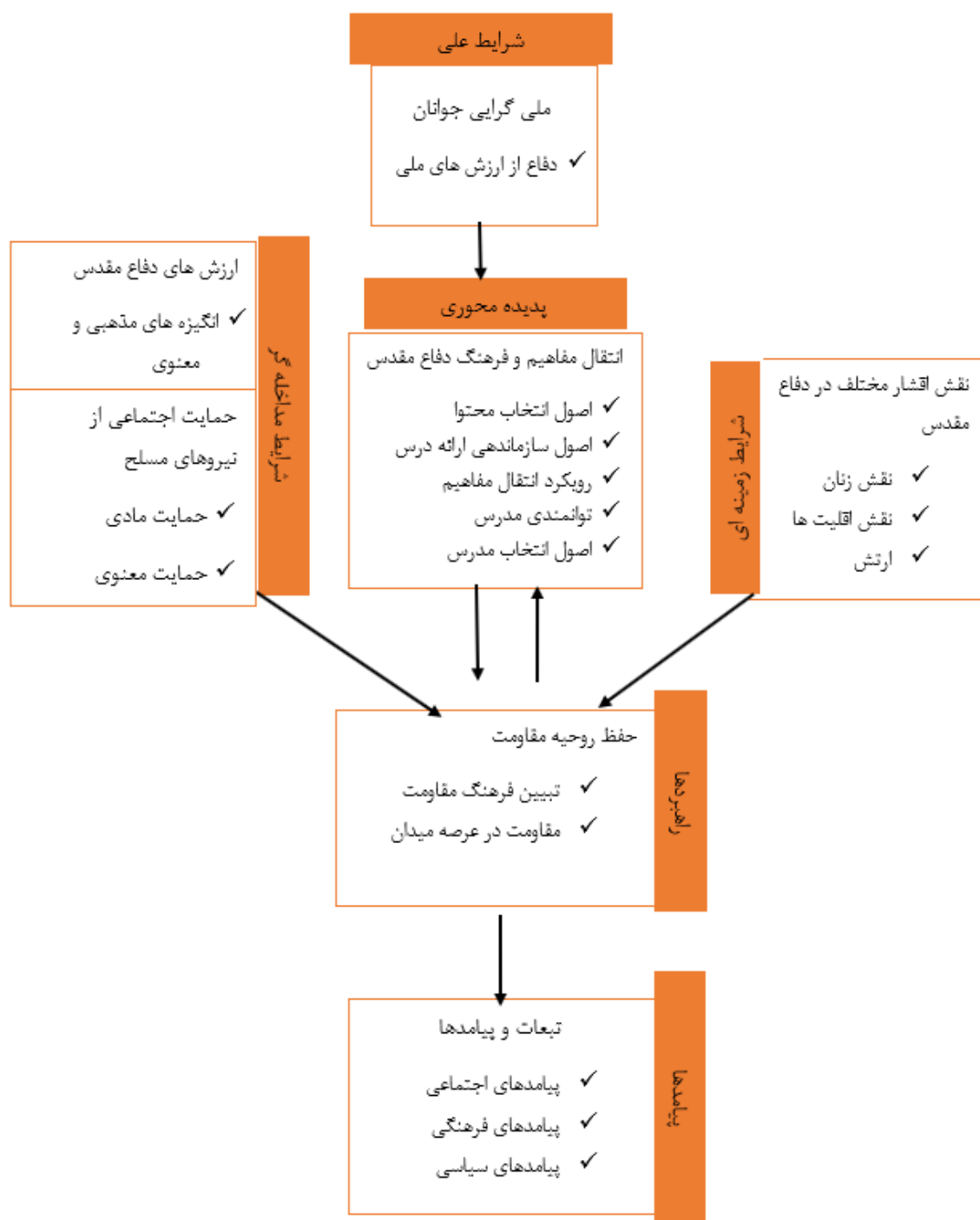
بررسی جدول مرحله کدگذاری باز نشان می‌دهد که داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها در قالب مجموعه‌ای گسترده از طبقات، مقوله‌ها و مفاهیم سازمان‌دهی شده‌اند که ابعاد گوناگون برنامه‌درسی دفاع مقدس در آموزش عالی را به‌صورت نظام‌مند تبیین می‌کنند. طبقه نخست، «انتقال مفاهیم و فرهنگ دفاع مقدس»، بیشترین سهم را در داده‌ها داشته و شامل اصول انتخاب محتوا، سازماندهی ارائه درس، رویکردهای انتقال مفاهیم، توانمندی مدرس و اصول گزینش مدرس است که نشان می‌دهد بار محتوایی و آموزشی این درس نقش بنیادین در شکل‌گیری مدل برنامه‌درسی آن دارد. در طبقه «نقش اقشار مختلف»، مشارکت عملی و اجتماعی زنان، اقلیت‌ها و ارتش در دفاع مقدس برجسته شده و نشان می‌دهد برنامه‌درسی باید تصویری جامع از مشارکت اقشار ارائه دهد. طبقه «ارزش‌های دفاع مقدس» بر نقش انگیزه‌های مذهبی و ارزش‌های اجتماعی تأکید دارد که بخش مهمی از هویت محتوایی درس را تشکیل می‌دهد، در حالی که طبقه «حمایت اجتماعی» بیانگر گستره پشتیبانی مادی و معنوی جامعه از جبهه‌هاست. «ملی‌گرایی جوانان» نیز بُعد هویتی و مسئولیت‌پذیری نسل جدید را در دفاع از کشور برجسته می‌کند. طبقه «حفظ روحیه مقاومت» بر فرهنگی‌سازی و تجلی عملی مقاومت تمرکز دارد و نهایتاً «تبعات و پیامدها» آثار اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دفاع مقدس را در قالب بینش تربیتی و هویتی ارائه می‌دهد. این تنوع مفهومی گسترده نشان می‌دهد مدل برنامه‌درسی دفاع مقدس باید چندبعدی، هویتی، تحلیلی، تربیتی و مبتنی بر روایت‌های دقیق تاریخی باشد.

جدول ۲. مرحله کدگذاری محوری

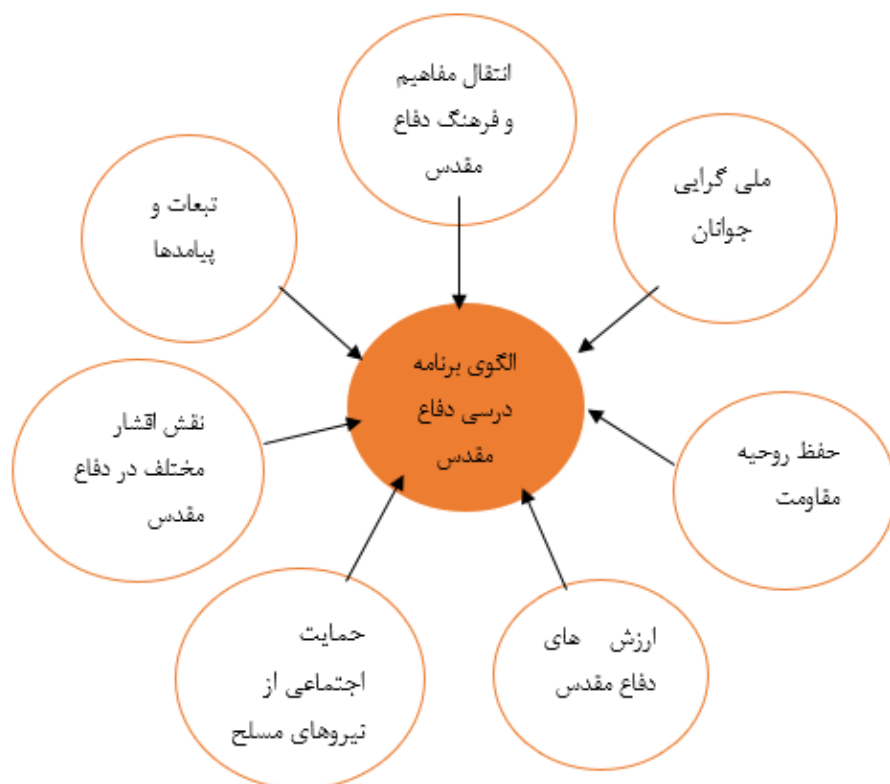
طبقات و مقوله‌ها	پارادایم
انتقال مفاهیم و فرهنگ دفاع مقدس (اصول انتخاب محتوا: ضرورت صلاحیت حرفه‌ای در تدوین محتوای درسی، کیفیت علمی و جذابیت ساختاری محتوا، تقویت انگیزش و پذیرش درونی مدرسین، واقع‌گرایی و صداقت در روایت دفاع مقدس، تبیین زمینه‌های تاریخی و تحلیلی جنگ، تحلیل فرایند جنگ و مدیریت بحران، نمایش ابعاد فاجعه‌بار تجاوز دشمن، بازنمایی آثار، پیامدها و دستاوردهای مقاومت، جامع‌نگری و پرهیز از نگاه گروه‌محور، انتقال مفاهیم ارزشی و مقاومتی؛ اصول سازماندهی ارائه درس: ادغام درس دفاع مقدس در ساختار آموزشی دانشگاهی، فراگیر بودن و تطبیق با سطوح مختلف آموزشی، تدریج و پیشرفت در انتقال مفاهیم آموزشی، تنوع در مخاطب و پوشش گروه‌های مختلف، تنوع‌بخشی و پراکندگی محتوایی، استفاده از قالب‌های متنوع آموزشی، تفکیک و تخصصی‌سازی محتوا بر اساس رشته‌ها، یکپارچگی و گستردگی منابع آموزشی، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در آموزش، تطبیق محتوا با نیازهای تخصصی دانشجویان، برنامه‌ریزی هدفمند، تعادل بین آموزش عمومی و تخصصی، الزام آموزشی و اهمیت درس، شخصی‌سازی یادگیری، تقویت جایگاه درس؛ رویکرد انتقال مفاهیم: استفاده از روش‌های مختصر و مؤثر، تأکید بر فداکاری‌ها، برجسته‌سازی ارزش‌های دینی و وفاداری به رهبری، تشویق پژوهش محوری، ارائه دانش مستدل، پرهیز از خاطره‌گویی صرف، صداقت و شفافیت، آموزش تفصیلی مفاهیم مقاومت، رویکرد تحلیلی و پژوهش محور، استفاده از مدرسین توانمند، تأکید بر جنبه‌های تربیتی، ترغیب مطالعات علمی، نقش محوری مدرس، توجه به ابعاد انسانی جنگ، بهره‌مندی از فناوری‌های نوین، استفاده از ابزارهای تصویری، فضا سازی و تعامل حسی، فراهم‌سازی زمینه روانی برای پذیرش مفاهیم، اجتناب از روایت‌های طولانی، تربیت مدرسین جوان، بهره‌گیری از تجربیات رزمی، تعامل سازنده با دانشجویان، برنامه‌ریزی ساخت‌یافته، تأکید بر دانش و فناوری، تحلیل عوامل موفقیت و شکست؛ توانمندی مدرس: تخصص و مهارت همراه تجربه عملی، پرهیز از سخنوری سطحی، تخصص علمی و مهارتی، نیاز به محتوای مستدل، بهره‌مندی از تجارب واقعی، تطبیق روش تدریس با مخاطب، بیان روان و جذاب، تدریس مبتنی بر استدلال، ترکیب مهارت تدریس و دانش عمیق، پشتوانه تجربی جنگ، ایجاد فضای اعتماد، تشویق یادگیری فعال، ایجاد فضای کلاس مؤثر، اهمیت ظاهر، بیان روشن، برنامه‌ریزی منظم، باور عمیق به ارزش‌ها، پایبندی به مقاومت، دانش جامع دفاع مقدس، توان اقناع مخاطب، ترکیب ایمان و تخصص، رویکرد منطقی و مستدل؛ اصول انتخاب مدرس: استفاده از مدرسین با تخصص مرتبط، تلفیق تجربه عملی و دانش تخصصی، استفاده از افراد دارای تجربه مستقیم جنگ، آموزش و آماده‌سازی مدرسین، تربیت مدرسین جوان، ارتقای مستمر مهارت‌های آموزشی، رعایت استانداردها و تأیید صلاحیت آموزشی)	پدیده محوری
ملی‌گرایی جوانان (دفاع از ارزش‌های ملی: حفظ تمامیت ارضی، عشق و تعهد به سرزمین و ملت، ایستادگی در برابر تهدیدات خارجی، احساس تعلق به هویت ملی، درک مسئولیت فردی و جمعی در قبال کشور، پایبندی به منافع ملی، وابستگی هویتی به سرزمین، باور به دفاع به‌عنوان مسئولیت اخلاقی و میهنی، تلاش برای انسجام ملی)	شرایط علی
نقش اقشار مختلف در دفاع مقدس (نقش زنان: حمایت و ترغیب خانوادگی، پشتیبانی و خدمات پشت جبهه، تأمین نیازهای خوراکی، نقش حمایتی در جبهه و پشت جبهه، امور بهداشتی و نظافتی، سازماندهی و تأمین منابع مالی و مادی، مقاومت خانوادگی در شرایط جنگ، افتخار به فداکاری؛ نقش اقلیت‌ها: نقش تخصصی در درمان و بهداشت، مهارت‌های فنی و مهندسی، نوآوری جوانان، استفاده از دانش فنی برای حل مسائل جنگ، مشارکت در بسیج، نگهداری تجهیزات، حمایت مادی و روانی؛ ارتش جمهوری اسلامی ایران: سابقه مبارزه قبل از انقلاب، نقش در پیروزی انقلاب، حمایت از اهداف	شرایط زمینه‌ای

انقلابی، پشتیبانی لجستیکی، نقش نیروی هوایی و دریایی، استمرار نقش در امنیت ملی، همکاری بین نیروها، فروتنی و بی‌ادعایی، انجام مسئولیت بدون توقع، تأمین تجهیزات نظامی)	
ارزش‌های دفاع مقدس (انگیزه‌های مذهبی و معنوی: باور به حمایت الهی، آمادگی برای فداکاری در راه خدا، نقش رهبری در تقویت روحیه، پابندی به اصول دینی و انقلابی، باور به حمایت اهل‌بیت، ایمان به‌عنوان موتور مقاومت، مبارزه براساس فرمان دینی، اعتقاد به آموزه‌های دینی، نقش عبادت در تقویت روحیه، تلاش مستمر در دفاع از دین و میهن؛ ارزش‌های اجتماعی: پذیرش مسئولیت اجتماعی، انگیزه تلاش برای پیشرفت، نقش محیط فرهنگی در شکل‌گیری روحیه ایثار، تأثیر الگوهای مثبت، نقش همسالان و فشار اجتماعی)	شرایط مداخله‌گر
حمایت اجتماعی از نیروهای مسلح (حمایت مادی: مشارکت مالی مردم، تأمین نیازهای رزمندگان توسط خانواده‌ها، سازماندهی منابع برای جبهه‌ها، اهدای دارایی‌ها، جمع‌آوری منابع مالی مردمی، مشارکت اقتصادی بخش‌های تجاری، حرکت‌های خیریه، خدمات بلاعوض، فداکاری اقتصادی زنان، حمایت مالی مستقیم، تأمین کالاهای مورد نیاز جبهه، اهدای مستمر دارایی‌ها؛ حمایت معنوی: برگزاری مراسم معنوی، حمایت عاطفی و انگیزشی، احترام جامعه به فداکاری‌ها، مشارکت نمادین و عاطفی اقشار مختلف، تقویت روحیه رزمندگان، سازماندهی حمایت معنوی، حضور فعال مردم در حمایت غیرمادی، پشتیبانی معنوی مردمی، اعتقاد به ایثار رزمندگان، پذیرش اجتماعی دفاع مقدس، همراهی با شرایط جنگ، باور به توان نیروهای نظامی)	شرایط مداخله‌گر
حفظ روحیه مقاومت (تبیین فرهنگ مقاومت: گنجاندن نظام‌مند فرهنگ مقاومت در منابع آموزشی، تعریف علمی مقاومت، گسترش مباحث مقاومت در آموزش عالی، تأکید بر اهمیت فرهنگ مقاومت، ترویج مقاومت در رسانه‌ها، معرفی شهدا به‌عنوان الگو، بازنمایی تصویری مقاومت، هویت‌سازی نسلی بر پایه مقاومت، تأکید بر مقابله با تجاوز، انتقال فرهنگ مقاومت از طریق روایت تاریخی، معرفی مقاومت به‌عنوان ارزش مستمر، تبیین ضرورت مقاومت در جامعه و دفاع مقدس؛ مقاومت در عرصه میدان: پایداری عملیاتی رزمندگان، مشارکت فعال ارتش در محورهای مقاومت، مأموریت‌های برون مرزی بر مبنای انگیزه‌های اعتقادی، مقابله با سلطه‌طلبی جهانی، تقویت آمادگی رزمی، نمایش اقتدار ملی، اعتماد به توان داخلی دفاعی و نظامی)	راهبردها
تبغات و پیامدها (پیامدهای اجتماعی: افزایش مسئولیت اجتماعی و مشارکت ملی، الگوسازی برای مواجهه با بحران‌ها، توان جامعه در کنترل شرایط بحرانی، انتقال تجربیات راهبردی به نسل‌های بعد، انسجام اجتماعی و همدلی ملی، ارج‌گذاری به مشارکت اقشار مختلف، افزایش التزام جوانان به قوانین و وظایف نظامی، پیوند عاطفی با فرهنگ ایثار و شهادت؛ پیامدهای فرهنگی: افزایش هوشیاری فرهنگی نسبت به تهدیدات، شکل‌گیری نگرش مقاومتی، تقویت انگیزه ایثار و خدمت داوطلبانه، تعهد به بازنمایی صحیح نقش اقشار، جلوگیری از تحریف تاریخی، نهادینه‌شدن فرهنگ شهادت و فداکاری؛ پیامدهای سیاسی: مشارکت فعال سیاسی در بحران‌ها، تقویت اعتماد عمومی به حاکمیت، افزایش بازدارندگی و اعتبار بین‌المللی، هم‌افزایی سیاسی برای حفظ منافع ملی، تقویت همبستگی اقوام، درونی‌سازی امنیت، افزایش حمایت مردمی از ساختارهای حاکمیتی، تمایل بیشتر نسل جوان به مشارکت دفاعی، پشتیبانی اجتماعی از ارگان‌های انقلابی)	پیامدها

یافته‌های مرحله کدگذاری محوری نشان می‌دهد که «انتقال مفاهیم و فرهنگ دفاع مقدس» به‌عنوان پدیده محوری، در مرکز الگوی برنامه درسی قرار گرفته و سایر طبقات و مقوله‌ها در نسبت علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردی و پیامدی با آن سامان یافته‌اند. ملی‌گرایی جوانان و دفاع از ارزش‌های ملی به‌عنوان شرایط علی، بستر انگیزشی و هویتی لازم برای طراحی و اجرای برنامه درسی دفاع مقدس را فراهم می‌کند و نشان می‌دهد که این مدل، ریشه در احساس تعهد میهنی و مسئولیت اخلاقی نسل جوان در قبال کشور دارد. نقش اقشار مختلف از جمله زنان، اقلیت‌ها و ارتش در دفاع مقدس در قالب شرایط زمینه‌ای تبیین شده و چارچوب اجتماعی-تاریخی عینی را برای فهم محتوا و تجربیات مرتبط با این درس فراهم می‌آورد. ارزش‌های مذهبی، معنوی و اجتماعی و همچنین حمایت‌های مادی و معنوی جامعه از نیروهای مسلح به‌عنوان شرایط مداخله‌گر عمل کرده و جهت‌گیری ارزشی و حمایتی جامعه را در شکل‌گیری و پشتیبانی از این برنامه درسی تقویت می‌کند. در سطح راهبردها، حفظ روحیه مقاومت از طریق تبیین علمی فرهنگ مقاومت و برجسته‌سازی مقاومت در عرصه میدان، راهکار اصلی برای نهادینه‌سازی مفاهیم دفاع مقدس در آموزش عالی معرفی شده است. در نهایت، پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی گسترده، از افزایش مسئولیت‌پذیری و انسجام ملی تا تعمیق نگرش مقاومتی و ارتقای بازدارندگی و اعتبار بین‌المللی کشور، نشان می‌دهد که الگوی برنامه درسی دفاع مقدس نه تنها یک برنامه آموزشی، بلکه یک سازوکار هویت‌ساز، ارزش‌محور و راهبردی در سطح نظام آموزش عالی و جامعه محسوب می‌شود.

شکل ۱. الگوی کدگذاری محوری بر اساس مدل پارادایمی

شکل ۲. مدل پارادایمی پژوهش

بحث و نتیجه گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد که ابعاد الگوی برنامه درسی دفاع مقدس در آموزش عالی، ماهیتی چندلایه، چندمنظوره و مبتنی بر تلفیق عناصر هویتی، تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و تربیتی دارد. مهم‌ترین مضمون استخراج‌شده در این پژوهش، «انتقال مفاهیم و فرهنگ دفاع مقدس» بود که به‌عنوان پدیده محوری در تحلیل‌های کیفی ظاهر شد. نتایج نشان می‌دهد که برنامه درسی دفاع مقدس در صورتی می‌تواند اثربخش باشد که از یک‌سو بر محتوای منسجم، دقیق، مستند و علمی استوار باشد و از سوی دیگر از روش‌های یاددهی-یادگیری نوین، تعامل‌محور و چندرسانه‌ای بهره گیرد. این نتایج با دیدگاه‌های موجود در ادبیات جهانی برنامه‌ریزی درسی نیز همسو است. برای مثال، تونگ بر این نکته تأکید می‌کند که برنامه‌های درسی باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که قابلیت ارتقای شایستگی‌های کلیدی و مهارتی یادگیرندگان را داشته باشند و از سطح انتقال صرف دانش فراتر روند (Tong, 2024). این امر در درس دفاع مقدس اهمیت دوچندان دارد، زیرا این درس علاوه بر ابعاد دانشی، دارای لایه‌های ارزشی، هویتی و نگرشی نیز هست.

همچنین یافته‌ها نشان داد که توانمندی مدرس و کیفیت روایتگری او نقش اساسی در انتقال مفاهیم دفاع مقدس دارد؛ موضوعی که در تحلیل‌های این پژوهش به‌عنوان یکی از عناصر کلیدی مدل برنامه درسی ظاهر شد. همین نکته در پژوهش‌های بین‌المللی نیز برجسته شده است. تیبریوس و وایلند در بررسی خود بر ضرورت نقش مدرسین توانمند، آموزش‌دیده و دارای تجربه حرفه‌ای در موفقیت برنامه‌های درسی تأکید می‌کنند و معتقدند مدرس باید بتواند مفاهیم پیچیده را در قالب زبانی قابل فهم، تحلیلی و مشارکت‌محور ارائه کند (Tiberius & Weyland, 2024). یافته‌های پژوهش حاضر نیز این گزاره را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که برنامه درسی دفاع مقدس بدون مدرسینی که هم مهارت تدریس و هم تجربه یا دانش تاریخی معتبر داشته باشند، نمی‌تواند تأثیرگذاری لازم را داشته باشد.

در تبیین نقش عدالت آموزشی و دسترسی برابر به محتوای درس دفاع مقدس نیز نتایج این پژوهش همسو با پژوهش شریعتی و همکاران است که نشان می‌دهند برنامه‌های آموزشی باید به گونه‌ای طراحی شوند که امکان استفاده از آنها برای گروه‌های گوناگون یادگیرندگان فراهم باشد و نابرابری‌های آموزشی به حداقل برسد (Shariati et al., 2024). بر همین اساس، مدل برنامه درسی دفاع مقدس باید آنچنان طراحی شود که تفاوت‌های رشته‌ای، تفاوت‌های سطح علمی و نیازهای متنوع دانشجویان را پوشش دهد.

یکی دیگر از یافته‌های مهم پژوهش این بود که دانشجویان و جامعه دانشگاهی تنها زمانی با درس دفاع مقدس ارتباط برقرار می‌کنند که محتوای ارائه‌شده از جذابیت ساختاری، انسجام معنایی و کیفیت علمی برخوردار باشد. این موضوع با نتایج پژوهش اوباجه همخوانی دارد که تأکید می‌کند محتوای درس باید علاوه بر انتقال دانش، قادر به ایجاد نگرش‌ها، مهارت‌ها و شایستگی‌های مهم در یادگیرندگان باشد (Obaje, 2024). دفاع مقدس در این زمینه ظرفیت بسیار بالایی دارد، زیرا مجموعه‌ای از ارزش‌ها، تجربیات مدیریتی، الگوهای مقاومتی و درس‌های تاریخی را در اختیار دانشجویان قرار می‌دهد که می‌تواند در توسعه هویت ملی، تحلیل اجتماعی و مهارت‌های تصمیم‌گیری آنان نقش‌آفرین باشد.

از منظر دیگر، یافته‌های پژوهش نشان داد که برنامه درسی دفاع مقدس باید علاوه بر ترسیم واقعیت‌های جنگ، به تحلیل علمی زمینه‌ها و پیامدهای آن بپردازد. همان‌گونه که کافشچیان مقدم و همکاران در طراحی الگوی برنامه درسی حقوق شهروندی نشان دادند، هر برنامه درسی موفق نیازمند انسجام در اهداف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی است (Kafshchian Moghadam et al., 2024). این انسجام در درس دفاع مقدس نیز ضروری است، زیرا برنامه درسی این درس باید از یک‌سو روایت تاریخی دقیق و مستند ارائه دهد و از سوی دیگر بتواند تحلیل‌ها و پیامدهای اجتماعی، فرهنگی، دفاعی و هویتی جنگ را برای نسل جدید تبیین کند.

ارتباط بین برنامه‌ریزی درسی و توسعه پایدار نیز در یافته‌های این پژوهش قابل مشاهده بود. حسینی تأکید می‌کند که هدف برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی تنها انتقال دانش نیست، بلکه ساختن نسلی توانمند برای مشارکت فعال در توسعه پایدار است (Hosseini, 2024). بدین ترتیب، درس دفاع مقدس با پرداختن به مفاهیم مقاومت، مسئولیت اجتماعی، مشارکت ملی و هویت فرهنگی می‌تواند نقش مهمی در تربیت نسل‌های آگاه، مقاوم و مسئولیت‌پذیر داشته باشد.

در تحلیل نقش «برنامه درسی پنهان» در درس دفاع مقدس نیز یافته‌ها نشان داد که تعاملات مدرس-دانشجو، شیوه روایتگری مدرس، میزان شفافیت و صداقت در بیان وقایع و نحوه مواجهه با پرسش‌ها، نقش مهمی در درونی‌سازی ارزش‌ها دارد. پژوهش‌هایم و همکاران نیز بیان می‌کند که برنامه درسی پنهان، گرایش‌ها، نگرش‌ها و فرهنگ آموزشی را بیش از محتوا تحت تأثیر قرار می‌دهد و باید مورد توجه قرار گیرد (Heim et al., 2024). این یافته در درس دفاع مقدس بسیار مهم است، زیرا بخش عمده‌ای از ارزش‌های این درس از طریق تجربه آموزشی و فضای کلاس منتقل می‌شود.

از منظر فرایندهای یادگیری، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که استفاده از روش‌های فعال، فناوری‌های نوین، چندرسانه‌ای‌ها و روایت‌های تصویری می‌تواند در افزایش جذابیت درس دفاع مقدس تأثیر بسزایی داشته باشد. این موضوع با نتایج پژوهش گلابچی و همکاران همسو است که تأکید می‌کنند طراحی خدمات آموزشی باید با تکیه بر نوآوری و فناوری صورت گیرد تا بتواند نیازهای نسل جدید را پاسخ دهد (Golabchi et al., 2024). در همین راستا، استفاده از تصاویر واقعی، مستندات تاریخی، تحلیل‌های داده‌محور و روایت‌های عینی می‌تواند یادگیری را معنادارتر کند.

در زمینه توانمندسازی و اشتغال‌پذیری، پژوهش‌گیران فر اهمیت برنامه‌های درسی را در ایجاد تفکر انتقادی، تحلیل‌گری و شایستگی‌های حل مسئله مورد تأکید قرار می‌دهد (Bagherianfar, 2024). درس دفاع مقدس با موضوعاتی همچون مدیریت بحران، تصمیم‌گیری در شرایط عدم قطعیت، رهبری، انسجام اجتماعی و مدیریت منابع انسانی در شرایط جنگی می‌تواند در تقویت این مهارت‌ها مؤثر باشد.

همچنین، یافته‌های پژوهش نشان داد که ارزیابی علمی برنامه درسی دفاع مقدس باید بخشی از طراحی آن باشد. وانگ در این زمینه بیان می‌کند که ارزیابی‌های داده‌محور و چندمعیاره ضروری است تا از کارآمدی برنامه درسی اطمینان حاصل شود (Wang, 2023). بدین ترتیب، درس دفاع مقدس نیز نیازمند طراحی شاخص‌های ارزیابی روشن و علمی است.

در نهایت، بررسی نقش یادگیرندگان در فرایند آموزش نیز در این پژوهش اهمیت یافت. سومانتری مطرح می‌کند که ادراک دانشجویان از برنامه درسی، عاملی تعیین‌کننده در موفقیت آن است (Sumantri, 2023). نوریزاده و زین‌آبادی نیز نشان داده‌اند که ترکیب آموزش حضوری و الکترونیک می‌تواند در ارتقای کیفیت برنامه‌های درسی مؤثر باشد (Nourizadeh & Zeinabadi, 2023). این یافته‌ها نیز تأکید می‌کنند که درس دفاع مقدس باید با رویکردی نوین، تعاملی و سازگار با یادگیری نسل جدید طراحی شود.

از سوی دیگر، تحلیل‌های پژوهش نشان داد که دفاع مقدس نه تنها یک واقعه تاریخی است، بلکه برای نسل جدید یک مفهوم هویتی و اجتماعی نیز محسوب می‌شود. بنابراین، طراحی مدل برنامه درسی دفاع مقدس علاوه بر بازنمایی علمی جنگ، باید به ابعاد هویتی، اخلاقی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز توجه داشته باشد؛ همان‌گونه که میر ارحیمی و همکاران نشان دادند که برنامه‌های درسی باید نقش فعال در توسعه فرهنگی و اجتماعی داشته باشند (Mirerahimi et al., 2023). این نتیجه به‌طور کامل با یافته‌های پژوهش همسو است و نشان می‌دهد که درس دفاع مقدس ظرفیت بالایی برای نقش‌آفرینی در تقویت هویت ملی، روحیه مقاومت و مشارکت اجتماعی دارد.

این پژوهش به روش کیفی و مبتنی بر مصاحبه با خبرگان انجام شده است و بنابراین تعمیم‌پذیری نتایج آن به سایر دانشگاه‌ها یا گروه‌های آموزشی محدود است. همچنین، به دلیل گستردگی حوزه دفاع مقدس، امکان بررسی همه ابعاد موضوع وجود نداشت. محدودیت دیگر آن است که برخی مشارکت‌کنندگان ممکن است تحت تأثیر تجارب، گرایش‌های فردی یا زمینه‌های سازمانی خود به موضوع نگاه کرده باشند. پژوهش‌های آینده می‌توانند با استفاده از روش‌های کمی و ابزارهای سنجش استاندارد، مدل به‌دست‌آمده را در نمونه‌های بزرگ‌تر آزمون کنند. همچنین پیشنهاد می‌شود مطالعاتی در زمینه طراحی برنامه درسی مبتنی بر فناوری‌های نوین و چندرسانه‌ای در درس دفاع مقدس انجام گیرد. بررسی دیدگاه دانشجویان و مقایسه الگوهای برنامه درسی دفاع مقدس در دانشگاه‌های مختلف نیز مسیر تازه‌ای برای پژوهش‌های آینده خواهد بود.

بر اساس یافته‌های پژوهش، دانشگاه‌ها باید نسبت به طراحی یک برنامه درسی یکپارچه، علمی و جذاب برای درس دفاع مقدس اقدام کنند. تربیت مدرسین متخصص، به‌روزرسانی محتوای درسی، استفاده از ابزارهای چندرسانه‌ای، هدایت تدریس به سمت رویکردهای تحلیلی و تقویت ارزیابی علمی از جمله اقداماتی است که می‌تواند کیفیت ارائه این درس را افزایش دهد. همچنین پیشنهاد می‌شود مدیران آموزشی زمینه‌هایی برای مشارکت فعال دانشجویان در تحلیل، پژوهش و بازنمایی مفاهیم دفاع مقدس فراهم کنند.

تشکر و قدردانی

از تمامی کسانی که در انجام این پژوهش ما را همراهی کردند تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در تمامی مراحل پژوهش حاضر اصول اخلاقی مرتبط با نشر و انجام پژوهش رعایت گردیده است.

Extended Abstract

Introduction

The transformation of higher education in recent decades has highlighted the increasing need for curriculum models capable of addressing not only academic competencies but also broader social, cultural, and identity-forming functions. Curriculum studies increasingly emphasize that instructional programs must integrate cognitive, affective, and behavioral components while responding to the evolving demands of learners and society. Recent scholarship indicates that higher education curricula should enhance employability, strengthen analytical capacities, support social cohesion, and foster identity development among students (Tiberius & Weyland, 2024; Tong, 2024). Within this context, curriculum design has shifted from traditional content-delivery models toward competency-based, culturally grounded, and socially responsive frameworks. The relevance of such transformation is particularly evident in educational systems where historical memory, cultural heritage, and national identity shape the mission of higher education.

In the Iranian context, the course on the Sacred Defense represents a unique curricular component that integrates historical knowledge, national memory, and identity formation. However, despite its importance, existing curricula for this course lack a unified structure, standardized pedagogical approach, and theoretically grounded model. Prior research has highlighted the need for curriculum redesign in various domains of Iranian education, showing that programs must be contextually aligned, systematically structured, and pedagogically coherent to meet contemporary needs (Hosseini, 2024; Kafshchian Moghadam et al., 2024; Shariati et al., 2024). International scholarship similarly argues that curricula must evolve to reflect students' expectations, leverage technology, support engagement, and integrate societal values (Golabchi et al., 2024; Heim et al., 2024). These principles are profoundly relevant to the Sacred Defense curriculum, which contains complex layers of historical, ethical, cultural, social, and identity-forming dimensions.

Other studies emphasize that curriculum quality depends on the alignment of goals, content, teaching methods, and assessment systems (Bezi et al., 2024). Accordingly, the Sacred Defense curriculum must integrate conceptual clarity, pedagogical coherence, and value-based components that reflect its historical and cultural significance. Research also indicates that transformative curricula must empower learners through meaningful engagement, critical reflection, and opportunities for developing practical competencies (Bagherianfar, 2024; Obaje, 2024). Although the Sacred Defense course is not traditionally viewed as a skills-based program, it inherently contains opportunities for cultivating critical thinking, crisis management perspectives, leadership insight, cultural literacy, and national identity development.

In addition, scholars have emphasized the importance of evaluating curriculum effectiveness using systematic, data-driven approaches. For example, algorithm-based and multi-criteria analyses have

proven effective in identifying structural strengths and weaknesses in higher education curricula (Wang, 2023). Furthermore, learners' perceptions and experiences significantly influence the success of any curriculum, highlighting the need to understand how students and instructors interpret and engage with content (Sumantri, 2023). This research insight reinforces the need for a model that reflects both the lived experiences of classroom stakeholders and the pedagogical requirements of curriculum design.

Additionally, contemporary teaching environments increasingly demand flexible, blended, and technologically enhanced learning approaches, as documented in studies on higher education innovation (Nourizadeh & Zeinabadi, 2023). Given that today's students approach academic content through digital, multimedia, and experiential modes of learning, the Sacred Defense curriculum must be reconceptualized and modernized to maintain relevance, accessibility, and impact.

Finally, sustainable development perspectives in educational planning emphasize that curricula must cultivate social responsibility, moral commitment, civic engagement, and long-term societal awareness among students (Mirerahimi et al., 2023). The Sacred Defense course, by its nature, offers profound opportunities for developing such orientations, provided that its curriculum is redesigned according to contemporary theoretical frameworks and supported by empirical evidence. Given these research gaps and educational imperatives, the present study seeks to provide a scientifically grounded, phenomenologically informed model for the Sacred Defense curriculum in higher education. This investigation aims to generate an in-depth understanding of the components, structures, and dimensions that define an effective curriculum model, drawing on the expertise of scholars and practitioners directly engaged in teaching or researching the Sacred Defense. The purpose of this study is to identify the dimensions of a comprehensive curriculum model for the Sacred Defense in higher education.

Methods and Materials

This study employed a qualitative design using a phenomenological approach to explore the lived experiences, professional insights, and interpretive perspectives of experts in the field. Data were collected through in-depth semi-structured interviews with twelve specialists, including faculty members, curriculum experts, and researchers in the Sacred Defense domain. Purposeful homogeneous sampling ensured the selection of participants with extensive academic and practical experience. Interviews continued until data saturation was reached, and all sessions were transcribed verbatim. Data analysis followed a systematic coding process consisting of open, axial, and selective coding. Open coding enabled the extraction of initial concepts from interview transcripts; axial coding organized the concepts into categories and paradigmatic relationships; and selective coding integrated categories into a coherent theoretical model representing the curriculum dimensions.

Findings

Data analysis resulted in the identification of a multi-dimensional structure for the Sacred Defense curriculum model. Open coding yielded several hundred initial concepts, which were subsequently condensed into thematic categories during axial coding. The central phenomenon emerging from the data was "the transmission of concepts and culture of the Sacred Defense." This core category encompassed several components: principles for content selection, principles for instructional organization, pedagogical orientations, instructor competency, and criteria for instructor selection. Content-related findings emphasized the need for academically rigorous, historically accurate, and ethically grounded material. Participants stressed that curriculum content must highlight historical context, strategic dimensions, crisis management lessons, values of sacrifice, national unity, and the

socio-political significance of the war. Instructional organization emerged as a second major category, highlighting the necessity of adaptable structures compatible with different academic levels, learner diversity, disciplinary specialization, and technological integration.

Pedagogical approaches identified during the analysis emphasized interactive, research-based, analytical, and multimedia-supported teaching. Experts underscored the importance of avoiding superficial storytelling and instead promoting reflective analysis, historical reasoning, and value-based interpretation. Instructor competency was another critical dimension; findings showed that effective teaching requires a combination of scholarly expertise, communication skills, experiential knowledge, and commitment to the values embedded in the Sacred Defense narrative.

Additional categories related to contextual conditions included the role of societal groups in the war, national identity factors, religious and social values, public support for armed forces, and cultural dimensions of resistance. These contextual components interacted with teaching strategies to shape learners' understanding and engagement. The model also identified social, cultural, and political outcomes of curriculum implementation, such as enhanced social responsibility, strengthened national identity, increased cultural literacy, and improved civic awareness.

Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that an effective Sacred Defense curriculum must integrate historical accuracy, cultural depth, pedagogical relevance, and value-based education. Consistent with international research on curriculum quality, this study highlights that well-designed curricula require coherent alignment among content, teaching methods, instructor qualifications, learning experiences, and educational goals. The results further underscore that the Sacred Defense course cannot be confined to traditional didactic instruction; it must instead embrace analytical and experiential learning strategies that resonate with modern learners and reflect contemporary educational standards.

The phenomenological insights from participants reveal that the Sacred Defense curriculum carries a unique identity-forming function. It not only communicates historical events but also fosters social responsibility, moral commitment, national awareness, and cultural continuity. The integration of multimedia tools, blended learning strategies, and research-based approaches can further enhance the relevance and effectiveness of the curriculum in today's academic environment.

Ultimately, this study contributes a comprehensive and empirically grounded model that clarifies the essential dimensions of curriculum design for the Sacred Defense in higher education. The findings may guide curriculum planners, policy makers, and educators in revising, enriching, and standardizing this important course. The proposed model also offers a framework for ongoing evaluation and continuous improvement, ensuring that the Sacred Defense curriculum remains meaningful, pedagogically sound, culturally aligned, and responsive to the needs of future generations.

References

- Bagherianfar, M. (2024). *Designing indicators of empowering curriculum elements in order to increase the employability of undergraduate humanities graduates*.
- Bezi, A., Fakoori, H., Bayani, A. A., & Saemi, H. (2024). Design and Validation of an Environmental Education Curriculum Model for Higher Education Based on the "Aker" Approach [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(1), 79-90. <https://doi.org/10.61838/kman.ijes.7.1.8>

- Golabchi, H., Kiaee, M., & Kameli, M. J. (2024). Designing a Superior Service Delivery Model in Education to Enhance Public Satisfaction [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(1), 189-197. <https://doi.org/10.61838/kman.ijes.7.1.18>
- Heim, J., Cuskley, C., Woods, R., Barber, J., Donnelly, H., Hu, R., Sharma, A., & Pichler, H. (2024). A flexible model for exposing and mitigating the hidden curriculum in the transition to higher education. *Open Scholarship of Teaching and Learning*, 3(2). <https://doi.org/10.56230/osotl.69>
- Hosseini, S. (2024). The Role of Curriculum Planning in Achieving Sustainable Development in Higher Education. *Educational researches*, 14(5), 45-60.
- Kafshchian Moghadam, A., Maleki, H., & Sadeghi, A. (2024). Designing a Citizenship Rights Curriculum Model for the Second Period of Elementary Education [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(2), 1-7. <https://doi.org/10.61838/kman.ijes.7.2.1>
- Mirerahimi, M., Samadi, P., & Ahmadi, P. (2023). Commitment to Sustainable Development in the Higher Education Tourism Curriculum. *Management and Planning in Educational Systems*, 16(1), 1-14. https://mpes.sbu.ac.ir/article_102933.html
- Nourizadeh, A., & Zeinabadi, H. R. (2023). The Elements and Characteristics of Blended Education in Payam Noor University. *Journal of higher education curriculum studies*, 14(27), 233-281. <https://doi.org/10.22034/hecs.2023.178420>
- Obaje, T. (2024). Leveraging Covert Curriculum in the Nurturing of Entrepreneurial Mindsets Among Higher Education Students. *African Journal of Inter/Multidisciplinary Studies*, 6(1), 1-12. <https://doi.org/10.51415/ajims.v6i1.1308>
- Shariati, F., Niazazari, K., & Jabbary, N. (2024). Presenting a Model for Virtual Education Considering Educational Equity with a Phenomenological Approach in Schools of Golestan Province [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(1), 66-78. <https://doi.org/10.61838/kman.ijes.7.1.7>
- Sumantri, M. S. (2023). Student's Perceptions of Curriculum Implementation in Higher Education. *International Journal of Research and Review*, 10(9), 577-585. <https://doi.org/10.52403/ijrr.20230960>
- Tiberius, V., & Weyland, M. (2024). Enhancing higher entrepreneurship education: Insights from practitioners for curriculum improvement. *The International Journal of Management Education*, 22(2), 100981. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2024.100981>
- Tong, P. (2024). Fostering Career Competence: The Role of Employment-Oriented Curriculum in Higher Education. *Education Insights*, 1(2), 34-40. <https://doi.org/10.70088/vv363k74>
- Wang, H. (2023). Evaluation of Curriculum Implementation Effectiveness of Higher Vocational Education Based on Collaborative Filtering Algorithm. *Scalable Computing Practice and Experience*, 24(3), 379-388. <https://doi.org/10.12694/scpe.v24i3.2274>